ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 373.3:028.1

Rasulova Zohida Sindorovna,
Innovatsion texnologiyalar universiteti o‘qituvchisi

3–4-SINF O‘QUVCHILARINING BADIIY ASARLAR O‘QISHGA QIZIQISHINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mazmuni, didaktik imkoniyatlari va amaliy qo‘llash mexanizmlari tahlil qilingan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik motivatsiyasini shakllantirish faqat o‘qish texnikasini takomillashtirish bilan chegaralanmasligi, bunda bolaning badiiy matnga hissiy munosabati, mustaqil kitob tanlash imkoniyati, o‘qilgan asar yuzasidan muloqotga kirishishi va ijodiy faoliyatining muhim o‘rin tutishi asoslangan. Shuningdek, dialogik o‘qish, bashoratli o‘qish, muammoli o‘qish, raqamli chuqur o‘qish, gamifikatsiya, multimedia hikoyachilik, vizual modellashtirish, ijodiy transformatsiya hamda individual o‘qish trayektoriyasiga asoslangan texnologiyalarning pedagogik xususiyatlari ochib berilgan. Mazkur texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning badiiy matnni anglash, mustaqil fikrlash, obrazlarga munosabat bildirish, ijodiy tasavvur va barqaror kitobxonlik motivatsiyasini rivojlantirish imkoniyatlari asoslangan. Maqolada boshlang‘ich sinflarda mutolaa muhitini shakllantirish va o‘quvchilarning individual qiziqishlarini hisobga olishga doir metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, 3–4-sinf o‘quvchilari, badiiy asar, kitobxonlik madaniyati, o‘qishga qiziqish, pedagogik texnologiya, dialogik o‘qish, bashoratli o‘qish, gamifikatsiya, multimedia, raqamli o‘qish, vizual modellashtirish, individual o‘qish trayektoriyasi, kitobxonlik motivatsiyasi.

ТЕХНОЛОГИИ ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ 3–4-Х КЛАССОВ К ЧТЕНИЮ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В данной статье анализируются содержание, дидактические возможности и практические механизмы применения современных педагогических технологий, направленных на повышение интереса учащихся 3–4-х классов к чтению художественной литературы. Обосновывается положение о том, что формирование читательской мотивации у младших школьников не должно ограничиваться исключительно совершенствованием техники чтения. Важную роль в данном процессе играют эмоциональное отношение ребёнка к художественному тексту, возможность самостоятельного выбора книг, участие в обсуждении прочитанных произведений и творческая деятельность. Раскрываются педагогические особенности технологий диалогического, прогнозирующего и проблемного чтения, цифрового углублённого чтения, геймификации, мультимедийного повествования, визуального моделирования, творческой трансформации, а также индивидуальной траектории чтения. Обосновываются возможности применения данных технологий для развития понимания художественного текста, самостоятельного мышления, эмоционального восприятия литературных образов, творческого воображения и устойчи-

вой читательской мотивации. Представлены методические рекомендации по формированию благоприятной читательской среды и учёту индивидуальных интересов учащихся начальных классов.

Ключевые слова: начальное образование, учащиеся 3–4-х классов, художественное произведение, культура чтения, интерес к чтению, педагогические технологии, диалогическое чтение, прогнозирующее чтение, геймификация, мультимедиа, цифровое чтение, визуальное моделирование, индивидуальная траектория чтения, читательская мотивация.

TECHNOLOGIES FOR INCREASING THIRD- AND FOURTH-GRADE STUDENTS' INTEREST IN READING LITERARY WORKS

Abstract. This article analyzes the content, didactic potential, and practical implementation mechanisms of modern pedagogical technologies aimed at increasing third-and fourth-grade students' interest in reading literary works. It is argued that developing reading motivation among primary school students should not be limited solely to improving reading fluency and accuracy. Children's emotional engagement with literary texts, opportunities for independent book selection, participation in discussions about the works they have read, and involvement in creative activities play an essential role in this process. The article explores the pedagogical features of dialogic reading, predictive reading, problem-based reading, digital close reading, gamification, multimedia storytelling, visual modeling, creative transformation, and individualized reading pathways. It also substantiates the potential of these technologies to develop students' literary comprehension, independent thinking, emotional responses to literary characters, creative imagination, and sustained reading motivation. Furthermore, methodological recommendations are proposed for creating a supportive reading environment and taking individual interests into account in primary education.

Keywords: primary education, third- and fourth-grade students, literary works, reading culture, interest in reading, pedagogical technologies, dialogic reading, predictive reading, gamification, multimedia, digital reading, visual modeling, individualized reading pathways, reading motivation.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning intellektual salohiyati, mustaqil fikrlashi, nutqiy rivojlanishi va ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida badiiy asarlarni muntazam o'qish bolaning nafaqat o'qish savodxonligini, balki hissiy olami, axloqiy qarashlari, ijodiy tasavvuri va ijtimoiy munosabatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish o'quvchining faqat matnni to'g'ri va ravon o'qiy olishi bilan belgilanmaydi. O'qilgan matn mazmunini anglash, obrazlarga munosabat bildirish, muallif g'oyasini tushunish, o'z fikrini asoslash, voqealar rivojini kuzatish va eng muhimi, mutolaaga ichki ehtiyoj sezish ham kitobxonlik kompetensiyasining muhim tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Ayniqsa, 3–4-sinflar mazkur jarayonning sifat jihatidan yangi bosqichi hisoblanadi. Bu davrga kelib o‘quvchi o‘qishning dastlabki texnik ko‘nikmalarini ma’lum darajada egallagan bo‘ladi. Uning diqqati matn mazmuni, syujet rivoji, qahramonlarning xatti-harakatlari, voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlari hamda asarning hissiy-estetik jihatlariga ko‘proq yo‘nala boshlaydi. Shu sababli mazkur bosqichda o‘qitish metodikasining asosiy vazifalaridan biri “o‘qishni biladigan o‘quvchi”dan “o‘qishni istaydigan, mustaqil mutolaa qiladigan kitobxon”ni shakllantirishdan iborat.

Biroq amaliyotda ayrim hollarda badiiy asarlarni o‘qitish jarayoni matnni navbat bilan o‘qish, notanish so‘zlarni izohlash, savollarga javob berish va mazmunni qayta hikoya qilish bilan cheklanib qolmoqda. Bunday yondashuv o‘quvchining matnni tushunishiga yordam bersa-da, uning mustaqil kitob tanlashi, asarga hissiy munosabat bildirishi va mutolaadan zavq olishini har doim ham ta’minlamaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda esa kitobxonlik faoliyati o‘quvchining shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari, hayotiy tajribasi va ijodiy imkoniyatlari bilan bog‘liq holda tashkil etilishi zarurligi ta’kidlanadi. Bunda o‘qituvchi tayyor bilimlarni yetkazuvchi emas, balki o‘quvchini badiiy asar bilan faol muloqotga olib kiruvchi, uning fikrini rag‘batlantiruvchi va mustaqil mutolaaga yo‘naltiruvchi pedagog sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu nuqtayi nazardan, 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish hamda sinfda ijobiy kitobxonlik muhitini yaratish dolzarb ilmiy-metodik masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish va ularni boshlang‘ich ta’lim amaliyotida qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

So‘nggi yillarda bolalarning badiiy va boshqa turdagi matnlarni o‘qishga jalb etilishi, kitobxonlik motivatsiyasini rivojlantirish va o‘qish jarayonining samaradorligini oshirish masalalari xalqaro ilmiy tadqiqotlarda keng o‘rganilmoqda.

Vogrinčič Čepič, Mascia va Aerila tomonidan 2024-yilda e’lon qilingan ilmiy sharhda o‘qishdan zavqlanish bilan bog‘liq 22 ta tadqiqot tahlil qilingan. Mualliflar samarali kitobxonlik pedagogikasida o‘quvchilarning individual qiziqishlarini hisobga olish, mustaqil matn tanlash imkoniyatini yaratish, o‘qishning ijtimoiy muhitini rivojlantirish va turli formatdagi materiallardan foydalanish muhimligini ko‘rsatganlar [1]. Mazkur xulosalar boshlang‘ich ta’lim uchun alohida ahamiyatga ega, chunki 8–10 yoshli bolalarning kitobga munosabati ko‘p jihatdan o‘qish jarayonining qanday tashkil etilishiga bog‘liq.

Hare va hammualliflar tomonidan 2024-yilda amalga oshirilgan tizimli sharhda 2000–2023-yillar davomida chop etilgan, bolalar va o‘smirlarning bosma hamda raqamli muhitdagi o‘qish natijalarini qiyoslagan 88 ta tadqiqot umumlashtirilgan [2]. Mualliflar raqamli va bosma formatlarning o‘qish natijalariga ta’siri bir xil emasligini, samaradorlik o‘quvchining yoshi, matn turi, topshiriq xususiyati va raqamli vositaning didaktik jihatdan qanday loyihalashtirilganiga bog‘liqligini ta’kidlaydilar. Ushbu xulosa raqamli texnologiyalarni shunchaki zamonaviy vosita sifatida emas, balki muayyan pedagogik vazifani hal qilishga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Lo-Philip tomonidan 2024-yilda e’lon qilingan tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan raqamli muhitda chuqur o‘qishni tashkil etish imkoniyatlari o‘rganilgan [3]. Unda matnni raqamli shaklda o‘qish, unga izoh berish, tasvirlar yaratish va dialogik faoliyatni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning matn bilan faol ishlashini qo‘llab-quvvatlash masalalariga e’tibor qaratilgan.

Anderle va hammualliflar tomonidan olib borilgan tadqiqotda gamifikatsiya texnologiyalaridan boshlang‘ich ta’limda o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan [4]. Mualliflar o‘yin elementlari, rag‘batlantirish mexanizmlari va bosqichli topshiriqlar o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga jalb etilishini kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadilar. Biroq bunday yondashuvda asosiy e’tibor tashqi mukofotga emas, balki o‘quvchining o‘qish faoliyatiga bo‘lgan ichki qiziqishini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Xu va hammualliflarning 2022-yildagi tadqiqotida suhbatga asoslangan interaktiv vositalarning bolalar hikoya mazmunini tushunishiga ta’siri o‘rganilgan. Tadqiqotda dialogik muloqot o‘quvchilarning matnga jalb etilishini kuchaytirishi va hikoya mazmunini anglashiga yordam berishi mumkinligi qayd etilgan [5]. Bu natija badiiy asarlarni o‘qitishda savol-javob, fikr almashish va o‘quvchilarning shaxsiy talqinlarini rag‘batlantirishning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Bakkaloglu tomonidan 2023-yilda to‘rtinchi sinf o‘quvchilari misolida olib borilgan tadqiqotda raqamli o‘qish motivatsiyasi, ona tili darsiga munosabat, o‘qish xavotiri va matnni tushunish o‘rtasidagi munosabatlar o‘rganilgan [6]. Mazkur tadqiqot raqamli o‘qish jarayonini tashkil etishda o‘quvchilarning psixologik holati va o‘qishga bo‘lgan munosabatini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Cremin va Scholes tomonidan 2024-yilda chop etilgan tadqiqotda zavq uchun o‘qishning ilmiy asoslari, afzalliklari, mavjud muammolari va pedagogik tavsiyalari tahlil qilingan [7]. Mualliflar kitobxonlikni rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy kitobxonlik tajribasi, o‘quvchilar bilan kitoblar yuzasidan muloqoti va maktabda mutolaa madaniyatini shakllantirishning ahamiyatiga e’tibor qaratadilar.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik qiziqishini rivojlantirish ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unda psixologik, pedagogik, metodik va texnologik omillar o‘zaro ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, turli pedagogik texnologiyalarni 3–4-sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari

va badiiy matnlarning janriy xususiyatlariga mos ravishda uyg‘unlashtirish masalasi amaliy-metodik jihatdan yanada chuqurroq yondashuvni talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va ularni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga tatbiq etishning metodik asoslarini ishlab chiqishga yo‘naltirildi.

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga yo‘naltirilgan, kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchining individual qiziqishi, o‘qish sur’ati, badiiy asar tanlash imkoniyati va psixologik xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchini matnni shunchaki o‘qishga emas, balki uni tahlil qilish, talqin etish, muhokama qilish va ijodiy qayta ishlashga jalb etadi. Kommunikativ yondashuv badiiy asar yuzasidan o‘qituvchi va o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini tashkil etishga xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchilarning o‘qilgan matnni anglash, mustaqil fikr bildirish, dalillash va kitobxonlik faoliyatini mustaqil tashkil etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanishga asoslangan nazariy-metodik tahlil amalga oshirildi:

ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni o‘rganish hamda tahlil qilish;

zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qiyosiy tahlil qilish;

badiiy asarlarni o‘qitish metodlarini tizimlashtirish;

pedagogik tajribalarni umumlashtirish;

metodik modellashtirish va didaktik loyihalash.

Tadqiqot doirasida badiiy asarlarni o‘qishga qiziqishni rivojlantirishning quyidagi asosiy pedagogik mezonlari belgilandi:

1. Motivatsion mezon: o‘quvchining badiiy asarlarni mustaqil o‘qishga intilishi, kitob tanlashga qiziqishi va mutolaadan zavqlanishi.

2. Kognitiv mezon: matn mazmunini tushunish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, qahramonlar xarakterini tahlil qilish va muallif g‘oyasini anglash.

3. Kommunikativ mezon: o‘qilgan asar yuzasidan fikr bildirish, savol berish, munozarada ishtirok etish va o‘z qarashlarini asoslash.

4. Ijodiy-faoliyat mezoni: asar asosida yangi hikoya, rasm, komiks, sahna ko‘rinishi yoki muqobil yakun yaratish.

Ushbu mezonlar asosida badiiy asarlarga qiziqishni oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar tizimlashtirildi. Bunda texnologiyalarni qo‘llashda o‘quvchining yosh xususiyatlari, asarning mazmuni, janri, hajmi va ta’limiy maqsadi hisobga olinishi zarurligi asos qilib olindi.

NATIJALAR

Nazariy-metodik tahlil natijasida 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishda bir-birini to‘ldiruvchi bir nechta zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqligi aniqlandi.

1. Dialogik o‘qish texnologiyasi

Dialogik o‘qish texnologiyasining mohiyati o‘qish jarayonini o‘qituvchining tayyor izohi va o‘quvchining tayyor savollarga javob berishidan iborat bir tomonlama faoliyat sifatida emas, balki matn, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi faol muloqot sifatida tashkil etishdan iborat.

Mazkur texnologiyada o‘qituvchi matnni o‘qishdan avval asar nomi, illyustratsiyasi yoki muammoli vaziyat orqali o‘quvchilarning dastlabki tasavvurlarini faollashtiradi. O‘qish jarayonida muayyan joylarda to‘xtalib, “Keyin nima bo‘lishi mumkin?”, “Qahramon nima sababdan shunday yo‘l tutdi?”, “Uning o‘rnida siz qanday qaror qabul qilardingiz?” kabi savollar beradi.

O‘qish yakunida esa matndagi faktlarni qayta aytishdan ko‘ra, ularni talqin qilishga yo‘naltirilgan savollar ustuvor bo‘ladi. Masalan:

Asardagi eng muhim voqea qaysi deb o‘ylaysiz?

Qahramonning qaysi qaroriga qo‘shilmaysiz?

Asarning nomini o‘zgartirsangiz, qanday nom qo‘yardingiz?

Muallif ushbu asar orqali qanday fikrni ifodalamoqchi bo‘lgan?

Dialogik o‘qishning muhim jihati shundaki, o‘quvchi asardagi voqealarni shunchaki qabul qilmaydi, balki ularga nisbatan shaxsiy pozitsiyasini shakllantiradi. Bu esa matn bilan hissiy va intellektual aloqani mustahkamlaydi.

2. Bashoratli o‘qish texnologiyasi

Bashoratli o‘qish texnologiyasi o‘quvchilarning noma’lum voqealarni bilishga bo‘lgan tabiiy qiziqishidan foydalanishga asoslanadi. Bunda asarning muayyan qismi o‘qilgandan so‘ng o‘qituvchi voqealar rivojini vaqtincha to‘xtatadi va o‘quvchilardan keyingi voqealar yuzasidan taxmin bildirishni so‘raydi.

Masalan, hikoyaning eng qiziqarli joyida o‘qituvchi quyidagi savollarni beradi:

Sizningcha, qahramon keyin qanday yo‘l tutadi?

Hikoyaning yakuni qanday bo‘lishi mumkin?

Qahramon muammoni qanday hal qiladi?

Sizning taxminingizni qaysi voqea yoki matn detali tasdiqlaydi?

Bunda asosiy mezon taxminning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligi emas, balki o‘quvchining o‘z fikrini dalillar bilan asoslay olishidir. Keyinchalik asarning davomi o‘qilib, dastlabki taxminlar haqiqiy voqealar bilan taqqoslanadi.

Mazkur texnologiya o‘quvchining o‘qishni davom ettirishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish bilan birga, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, matnni diqqat bilan kuzatish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. Muammoli o‘qish texnologiyasi

Muammoli o‘qish texnologiyasi badiiy asarni tayyor axloqiy xulosa beruvchi material sifatida emas, balki yechimini o‘quvchining o‘zi izlaydigan muammoli vaziyat sifatida taqdim etishni nazarda tutadi.

Masalan, qahramon ikki xil qaror orasida qolgan hikoyada o‘quvchilarga voqea yakunini aytishdan oldin “Qaysi qaror to‘g‘ri bo‘ladi?” degan muammo qo‘yiladi. Sinf kichik guruhlarga bo‘linib, har bir guruh o‘z pozitsiyasini dalillar bilan himoya qiladi. Shundan so‘ng asarning asl yakuni o‘qiladi va muallif yechimi o‘quvchilarning takliflari bilan taqqoslanadi.

Bu texnologiya do‘stlik, halollik, mas’uliyat, mehnatsevarlik, jasorat va tabiatga munosabat kabi tarbiyaviy mazmundagi asarlarni o‘rganishda samarali hisoblanadi. Natijada o‘quvchi asarni shunchaki o‘qib tugatishga emas, balki undagi muammoli vaziyatni tushunish va hal etishga intiladi.

4. Gamifikatsiya texnologiyasi

Badiiy asarlarga qiziqishni oshirishda gamifikatsiya texnologiyasi ham muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Bunda darsni to‘liq kompyuter o‘yiniga aylantirish emas, balki o‘yinga xos ayrim mexanizmlarni o‘qish faoliyatiga tatbiq etish nazarda tutiladi.

Masalan, o‘quvchilar uchun “Kitobxonlik xaritasi” ishlab chiqilib, har bir o‘qilgan asardan so‘ng yangi bosqichga o‘tish imkoniyati yaratiladi. “Qahramonlar bilimdoni”, “Eng yaxshi savol muallifi”, “Izquvar kitobxon”, “Ijodkor talqinchi” kabi nominatsiyalar joriy etilishi mumkin.

Bunda faqat ko‘p kitob o‘qigan o‘quvchi emas, balki asar yuzasidan mazmunli savol bergan, qahramon xarakterini tahlil qilgan, kitob tavsiyasini yozgan yoki ijodiy topshiriqni bajargan o‘quvchi ham rag‘batlantiriladi.

Anderle va hammualliflarning tadqiqotida gamifikatsiyalangan faoliyatning o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga jalb etishdagi imkoniyatlari qayd etilgan [4]. Shu bilan birga, tashqi mukofotlar haddan tashqari ko‘paytirilmasligi, asosiy e’tibor bolaning kitob o‘qishdan zavqlanishiga qaratilishi zarur.

5. Raqamli chuqur o‘qish texnologiyasi

Raqamli chuqur o‘qish texnologiyasi zamonaviy ta’lim sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Elektron doska, planshet yoki boshqa mos qurilmalarda matnning muhim joylarini belgilash, qahramon xatti-harakatiga izoh yozish, voqealar orasidagi bog‘lanishni chizma orqali ko‘rsatish va matnga mos rasm yaratish kabi faoliyatlar badiiy asar bilan ishlashni interaktiv jarayonga aylantiradi.

Lo-Philip tomonidan olib borilgan tadqiqot raqamli muhitda matnga izoh berish, tasvir yaratish va dialogik faoliyatni uyg‘unlashtirish boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarning chuqur o‘qishini qo‘llab-quvvatlashi mumkinligini ko‘rsatadi [3].

Biroq raqamli formatning o‘zi yuqori natijani kafolatlamaydi. Bosma va raqamli formatlarning samaradorligi matn turi, topshiriq mazmuni va o‘quvchining yosh xususiyatlariga bog‘liq [2]. Shu sababli o‘qituvchi texnologik vositani tanlashdan avval uning qanday didaktik vazifani bajarishini aniqlashi lozim.

6. Multimedia hikoyachilik texnologiyasi

Multimedia hikoyachilik texnologiyasi badiiy asarni o‘rganishda matn, tasvir, ovoz va ijodiy faoliyatni o‘zaro uyg‘unlashtirishga asoslanadi.

Masalan, o‘qishdan avval asarda tasvirlangan muhitga oid qisqa audioyozuv tinglash, qahramon yashaydigan makonni rasm orqali kuzatish yoki asardagi tabiat hodisasining ovozini eshitish mumkin. Keyinchalik o‘quvchilar o‘qilgan hikoya asosida bir nechta tasvir, ovozli izoh va matndan foydalangan holda kichik raqamli hikoya yaratadilar.

Bunda asosiy e’tibor tayyor multfilmni namoyish etishga emas, balki o‘quvchining o‘zi matnni yangi shaklda qayta ifodalashiga qaratiladi. Chunki mustaqil yaratilgan multimedia mahsuloti o‘quvchidan asar mazmunini qayta anglash, asosiy voqealarni tanlash va ularni izchil ifodalashni talab qiladi.

7. Vizual modellashtirish texnologiyasi

Vizual modellashtirish texnologiyasi badiiy asar mazmunini turli grafik shakllar orqali ifodalashga asoslanadi. 3–4-sinf o‘quvchilari murakkab syujet, ko‘p qahramonli asar yoki voqealarning sababiy bog‘lanishlarini faqat verbal shaklda to‘liq idrok eta olmasliklari mumkin.

Shu sababli quyidagi vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq:

“Qahramon xaritasi”;

“Voqealar zanjiri”;

“Sabab – hodisa – natija” sxemasi;

“Qahramonning o‘zgarish chizig‘i”;

Venn diagrammasi;

asar voqealarining vaqt jadvali.

Masalan, o‘quvchi asar boshida va oxirida bosh qahramonning qanday bo‘lganini ikki ustunda aks ettirib, uning o‘zgarishiga sabab bo‘lgan voqealarni ular orasiga joylashtiradi. Bu faoliyat badiiy matn tuzilishini anglash, qahramon xarakterini tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishga yordam beradi.

8. Ijodiy transformatsiya texnologiyasi

Ijodiy transformatsiya texnologiyasi badiiy asar mazmunini yangi shaklda qayta yaratishga asoslanadi. O‘quvchi qahramonga xat yozishi, hikoya yakunini o‘zgartirishi, ikkinchi darajali qahramon nomidan voqeani qayta hikoya qilishi, asarga yangi sarlavha topishi yoki komiks va sahna ko‘rinishi yaratishi mumkin.

Masalan, “Hikoyadagi voqea bosh qahramon emas, uning do‘sti tomonidan hikoya qilinganida nimalar o‘zgarardi?” degan topshiriq o‘quvchining matndagi nuqtayi nazarni tushunishiga yordam beradi.

“Asardan besh yil keyin qahramon bilan nima sodir bo‘ldi?” mavzusidagi ijodiy davom esa badiiy tasavvurni faollashtiradi. Bunday topshiriqlar o‘qish va ijodkorlikni yagona jarayonga birlashtiradi.

9. Individual o‘qish trayektoriyasi texnologiyasi

3–4-sinf o‘quvchilarining o‘qish sur’ati, lug‘at boyligi, qiziqishi va sevimli janri bir xil bo‘lmaydi. Shu sababli mustaqil mutolaa uchun barcha o‘quvchilarga yagona kitob ro‘yxatini majburiy belgilash o‘rniga, bir nechta yo‘nalishdan iborat tanlov imkoniyatini yaratish maqsadga muvofiq.

Masalan, o‘quvchilarga quyidagi yo‘nalishlar taklif etilishi mumkin:

sarguzasht hikoyalari;

tabiat va hayvonlar haqidagi asarlar;

fantastik asarlar;

yumoristik hikoyalar;

tarixiy rivoyatlar va afsonalar;

do‘stlik va insoniy munosabatlarga oid asarlar.

O‘quvchi o‘z qiziqishiga mos asarni tanlaydi va maxsus “Kitobxon kundaligi”da o‘qish jarayonini qayd etib boradi. Kundalikda faqat o‘qilgan sahifalar soni emas, balki “Menga eng yoqqan joy”, “Men tushunmagan savol”, “Bu kitobni kimga tavsiya qilaman?” va “Keyin qanday kitob o‘qishni xohlayman?” kabi bandlarning mavjudligi bolaning o‘z kitobxonlik tajribasini anglashiga yordam beradi.

Mazkur texnologiya o‘quvchida mustaqil tanlov, shaxsiy mas’uliyat va muntazam mutolaa odatini shakllantirishga xizmat qiladi.

10. Pedagogik texnologiyalarni kompleks qo‘llash mexanizmi

Tahlillar asosida yuqoridagi texnologiyalarni alohida-alohida qo‘llash bilan birga, ularni yagona o‘quv jarayonida uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqligi aniqlandi.

Masalan, badiiy hikoyani o‘rganishda quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish mumkin:

1. Qiziqishni uyg‘otish: asar nomi va illyustratsiyasi asosida dastlabki taxminlarni shakllantirish.

2. Faol o‘qish: dialogik va bashoratli o‘qish usullaridan foydalanish.

3. Mazmunni anglash: voqealar zanjiri va qahramon xaritasini yaratish.

4. Muhokama: muammoli savollar asosida guruhli munozara tashkil etish.

5. Ijodiy faoliyat: hikoyaga yangi yakun yaratish yoki komiks tayyorlash.

6. Refleksiya: o‘quvchilarning asar yuzasidan taassurotlari va shaxsiy munosabatlarini aniqlash.

7. Mustaqil mutolaa: o‘quvchilarga o‘z qiziqishlariga mos navbatdagi asarni tanlash imkonini berish.

Mazkur ketma-ketlik o‘quvchini badiiy asar bilan tanishishdan boshlab, uni chuqur anglash, talqin qilish va ijodiy qayta ishlashgacha bo‘lgan yaxlit pedagogik jarayonga jalb etadi.

MUHOKAMA

3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlarni o‘qishga qiziqishini oshirish zamonaviy boshlang‘ich ta’limda faqat metodik usullarni yangilash emas, balki o‘qishga bo‘lgan pedagogik munosabatni o‘zgartirishni ham talab qiladi. O‘quvchining o‘qish faoliyatiga munosabati ko‘p jihatdan uning mutolaa jarayonida qanday tajriba orttirishiga bog‘liq. Agar o‘qish faqat majburiy topshiriqlar, savollarga javob berish va baho olish bilan cheklansa, bolaning kitobga bo‘lgan ichki qiziqishi yetarli darajada rivojlanmasligi mumkin.

Shu sababli badiiy asarlarni o‘qitishda o‘quvchining hissiy ishtiroki, mustaqil tanlovi, fikr bildirish imkoniyati va ijodiy faolligi ta’minlanishi lozim. Dialogik o‘qish va muammoli o‘qish texnologiyalari o‘quvchini asar voqealariga faol munosabat bildirishga undasa, bashoratli o‘qish uning syujet rivojiga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Vizual modellashtirish va ijodiy transformatsiya esa matn mazmunini chuqurroq anglash va uni shaxsiy tajriba bilan bog‘lash imkonini beradi.

Bunda pedagogik texnologiyalarni qo‘llashda o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Masalan, ayrim o‘quvchilar badiiy asarni mustaqil o‘qish orqali zavq olsa, boshqalari uni tinglash, rasmlar orqali idrok etish yoki guruhda muhokama qilish jarayonida faolroq ishtirok etadi. Demak, o‘qituvchi bir xil metodni barcha o‘quvchilarga tatbiq etish bilan cheklanmasdan, turli faoliyat shakllarini uyg‘unlashtirishi zarur.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasida ham muvozanatli yondashuv talab etiladi. Elektron matnlar, audiohikoyalar, interaktiv topshiriqlar va multimedia vositalari o‘qish jarayonini qiziqarli tashkil etishi mumkin. Biroq ular bosma kitobning o‘rnini to‘liq egallamasligi kerak. Hare va hammualliflarning tizimli sharhida raqamli va bosma o‘qish natijalari matn turi, topshiriq va o‘quv sharoitlariga qarab farqlanishi qayd etilgan [2]. Shuning uchun pedagog har bir vositani uning ta’limiy maqsadga muvofiqligiga qarab tanlashi lozim.

Yana bir muhim masala — tashqi rag‘batlantirish va ichki motivatsiya o‘rtasidagi muvozanatdir. Gamifikatsiya asosida tashkil etilgan kitobxonlik faoliyati o‘quvchilarning dastlabki qiziqishini oshirishi mumkin. Ammo barcha faoliyat faqat ball, yulduzcha yoki sovg‘a olishga yo‘naltirilsa, mutolaaning mazmuniy va hissiy qiymati ikkinchi o‘ringa tushib qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli rag‘batlantirishda o‘quvchining fikrlashi, ijodkorligi, mustaqil tanlovi va kitob haqidagi mazmunli mulohazalari ham qadrlanishi zarur.

Badiiy asarlarga qiziqishni rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy kitobxonlik namunasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘zi o‘qigan kitoblari haqida suhbatlashsa, o‘quvchilarga yangi asarlarni tavsiya qilsa, kitobdagi qahramonlar va voqealar yuzasidan o‘z munosabatini bildirse, sinfda tabiiy kitobxonlik muhiti shakllanadi. Bunday muhitda kitob o‘qish faqat dars vazifasi emas, balki ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojga aylanadi.

Shuningdek, o‘quvchilarning kitobxonlik faoliyatini baholashda faqat o‘qilgan kitoblar soni yoki sahifalar hajmiga tayanish yetarli emas. O‘quvchining matn mazmunini tushunishi, asar qahramonlariga munosabati, mustaqil fikr bildirishi, o‘qigan asarini boshqalarga tavsiya qila olishi va mutolaa jarayonidan olgan taassurotlari ham hisobga olinishi lozim.

Shunday qilib, badiiy asarlarga qiziqishni oshirishning samarali mexanizmi o‘quvchining mustaqil tanlovi, hissiy ishtiroki, kommunikativ faoliyati va ijodiy imkoniyatlarini birlashtirgan pedagogik muhitni yaratishdan iborat.

XULOSA

3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlarni o‘qishga qiziqishini oshirish zamonaviy boshlang‘ich ta’limning muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yosh davrida o‘quvchilarning o‘qish texnikasi bilan bir qatorda matn mazmunini anglash, badiiy obrazlarni idrok etish, qahramonlar xatti-harakatlariga munosabat bildirish va mustaqil mutolaa qilish ehtiyoji rivojlanib boradi. Shu sababli kitobxonlik motivatsiyasini shakllantirishda an’anaviy o‘qitish usullarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy-metodik tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. 3–4-sinf o‘quvchilarida badiiy asarlarga qiziqishni rivojlantirish faqat o‘qish tezligi va ravonligini oshirish bilan chegaralanmasligi, balki matnni anglash, hissiy idrok etish, mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyatni ham qamrab olishi lozim.

2. Dialogik, bashoratli va muammoli o‘qish texnologiyalari o‘quvchilarning badiiy matn bilan faol muloqotga kirishishi, voqealarni mustaqil talqin qilishi va o‘z fikrini asoslashiga xizmat qiladi.

3. Gamifikatsiya, multimedia hikoyachilik va raqamli chuqur o‘qish texnologiyalari o‘quvchilarning mutolaa jarayoniga jalb etilishini kuchaytirish imkonini beradi. Biroq ulardan foydalanish didaktik maqsad va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiq tashkil etilishi zarur.

4. Vizual modellashtirish va ijodiy transformatsiya texnologiyalari badiiy asar mazmunini chuqur anglash, obrazlarni tahlil qilish, ijodiy tasavvur va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

5. Individual o‘qish trayektoriyasiga asoslangan yondashuv o‘quvchilarning qiziqishlari, o‘qish darajasi va individual ehtiyojlarini hisobga olish orqali mustaqil kitob tanlash hamda muntazam mutolaa qilish odatini shakllantirishga yordam beradi.

6. Boshlang‘ich sinflarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy kitobxonlik namunasi, sinfdagi mutolaa muhiti, oila bilan hamkorlik va o‘quvchilar o‘rtasida kitoblar yuzasidan fikr almashish faoliyatini tashkil etish muhim o‘rin tutadi.

7. Badiiy asarlarga qiziqishni oshirishda pedagogik texnologiyalarni alohida emas, balki o‘zaro uyg‘unlashgan holda qo‘llash maqsadga muvofiq. Bunda qiziqishni uyg‘otish, faol o‘qish, mazmunni tahlil qilish, muhokama, ijodiy faoliyat va refleksiya bosqichlarining izchilligi ta’minlanishi kerak.

Umuman olganda, 3–4-sinf o‘quvchilarining badiiy asarlar o‘qishga qiziqishini oshirishning asosiy maqsadi ularni ko‘proq matn o‘qishga majburlash emas, balki kitobni mustaqil tanlaydigan, undan zavq oladigan, o‘qigan asari haqida fikr yuritadigan va mutolaaga doimiy ehtiyoj sezadigan faol kitobxon sifatida shakllantirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vogrinčič Čepič A., Mascia T., Aerila J.-A. Reading for Pleasure: A Review of Current Research // New Zealand Journal of Educational Studies. – 2024. – Vol. 59. – P. 49–71. DOI: 10.1007/s40841-024-00313-x.

2. Hare C., Johnson B., Vlahiotis M., Panda E.J., Tekok-Kilic A., Curtin S. Children’s Reading Outcomes in Digital and Print Mediums: A Systematic Review // Journal of Research in Reading. – 2024. – Vol. 47, No. 3. – P. 309–329. DOI: 10.1111/1467-9817.12461.

3. Lo-Philip S.W.Y. Digital Close Reading for Lower Primary Students // The Reading Teacher. – 2024. – Vol. 77, No. 6. – P. 850–860. DOI: 10.1002/trtr.2304.

4. Anderle F., Cattoni A., Venuti P., Pasqualotto A. The Use of Gamification to Improve Reading and Writing Abilities in Primary Schools // Form@re – Open Journal per la Formazione in Rete. – 2022. – Vol. 22, No. 3. – P. 30–49. DOI: 10.36253/form-13524.

5. Xu Y., Aubele J., Vigil V., Bustamante A.S., Kim Y.-S., Warschauer M. Dialogue with a Conversational Agent Promotes Children’s Story Comprehension via Enhancing Engagement // Child Development. – 2022. – Vol. 93, No. 2. – P. e149–e167. DOI: 10.1111/cdev.13708.

6. Bakkaloglu S. Relationships between Digital Reading Motivation, Turkish Lesson Attitude, Reading Anxiety and Reading Comprehension of Fourth Grade Primary School Students // International Journal of Education and Literacy Studies. – 2023. – Vol. 11, No. 4. – P. 31–42.

7. Cremin T., Scholes L. Reading for Pleasure: Scrutinising the Evidence Base – Benefits, Tensions and Recommendations // Language and Education. – 2024. – Vol. 38, No. 4. – P. 537–559. DOI: 10.1080/09500782.2024.2324948.